

РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ У 1917–1920 РОКАХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STATE AND ITS ARMED FORCES DURING 1917-1920: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

Кравчук М.В.,

к.ю.н., доцент, доктор права

Український вільний університет,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена дослідженню особливостей розбудови держави у військовій сфері в добу Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії; визначенню організаційно-правових засад формування Збройних Сил України в 1917–1920 рр. Акцентована увага на оцінюванні ролі та значущості власного війська для Української держави в указаний період. Висвітлено концептуальні риси розбудови Армії Української Центральної Ради, зокрема, на завершальному етапі її діяльності й окреслена важливість цього досвіду для сьогоденного державотворення.

Ключові слова: Українська Народна Республіка в період Української Центральної Ради, Українська Народна Республіка в період Директорії, Українська Армія, Військо Української Центральної Ради, Армія Української Народної Республіки, збройні формування Української Центральної Ради, українське державне будівництво, законодавче регулювання будівництва Армії Української Народної Республіки, військове законодавство.

Статья посвящена исследованию особенностей строительства государства в военной сфере во время Центральной Рады, Гетманата П. Скоропадского, Директории; определению организационно-правовых основ формирования Вооруженных Сил Украины в 1917–1920 гг. Акцентируется внимание на оценке роли и значимости собственного войска для Украинского государства в указанный период. Освещены концептуальные черты развития Армии Украинской Центральной Рады, в частности, на завершающем этапе её деятельности и определена важность этого опыта для сегодняшнего создания государства.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика в период Украинской Центральной Рады, Украинская Народная Республика в период Директории, Украинская Армия, Войско Украинской Центральной Рады, Армия Украинской Народной Республики, вооруженные формирования Украинской Центральной Рады, украинское государственное строительство, законодательное регулирование строительства Армии Украинской Народной Республики, военное законодательство.

The article investigates the features of state building in the military field in the period of the Central Rada, Hetmanate of P.S. Koropadsky, and Directorate, also the definition of organizational and legal bases of the formation of the Armed Forces of Ukraine in 1917–1920. The attention is focused on the evaluation of the role and significance of its own troops for the Ukrainian state during this period. When covering the conceptual features of the development of Army of the Ukrainian Central Rada, in particular in the final stage of its activities.

In research are indicated basic features of Army UCR, Hetmanats Army, and Army of Directorate. It is emphasized that in the first case the Army was based on of the Russian Imperial Army, involved in the First World War, which was in service for at least four million Ukrainian.

The defining features of Hetmanats Army was that it continued military construction of the Ukrainian Central Rada was formed under pressure from the ban allied command the German to have armies and therefore efforts were aimed at developing states, the establishment of military schools.

Indicated, that the Directorate army was built up during the Bolshevik-Ukrainian war and economic devastation. It was carried out a comparative analysis of military construction Ukrainian Central Rada, Hetman, Directory and Ukraine at the present stage of revival in the last 25 years. Reported and outlined were the shortcomings current state of Army and the significance of this experience for today's creation of the state.

Key words: Ukrainian National Republic during the Ukrainian Central Rada, Ukrainian National Republic during the Directorate, Ukrainian Army, Troops of Ukrainian Central Rada, the Army of the Ukrainian National Republic, armed formation of the Ukrainian Central Rada, Ukrainian state-building, legislative regulation of building UNRs Army, military legislation.

Розбудова Збройних Сил України є сьогодні найбільш актуальною, адже саме власні збройні сили слугують основним чинником захисту державного суверенітету, гарантом існування держави, її своєрідним фундаментом. Ось тому військове будівництво є головним завданням державотворення й має незаперечне теоретичне і практичне значення. Із цього приводу генерал-хорунжий Армії УНР В. Петрів (у 1919 році – військовий міністр УНР) зазначив, що держава – це територія + народ + військо [1, с. 33]. Тут проголошена виняткова вагомість Армії як однієї із трьох основних складових держави. Аналіз архівних матеріалів, наукових розробок свідчить, що особливості формування національної армії на початку ХХ ст., в період відновлення Української держави після її двохсотлітнього занепаду, є важливим і повчальним історичним досвідом. На цінність досвіду державотворення в окреслений період указав у праці О. Копиленко [2, с. 5]. Саме цей етап формування власної армії за сутністю і змістом є найбільш близьким і подібним до військового будівництва сучасної України, Збройним Силам якої минає чверть століття. На території України в той період здійснювали бойові дії 13 різних армій: Армії Української Центральної

Ради (далі – УЦР), Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР), Гетьмана П. Скоропадського, Директорії, Українська радянська армія, Армії Німеччини й Австро-Угорщини, Червона армія, армії Махно, Григор'єва, Польська армія, Французька армія. Із цих армій збройні формування Української держави діяли в добу УЦР, ЗУНР, Гетьмана П. Скоропадського, Директорії, їх функціонування викликає підвищений інтерес для сьогодення. Але, попри велику кількість українських армій, найбільш значимим досвідом для сучасників є практика створення Армії УЦР. Саме в цей період закладалися основи військового будівництва Української держави. Вони утворили фундамент для Збройних Сил інших українських формацій: Армії Гетьмана П. Скоропадського, Української Галицької Армії (далі – УГА), Армії Директорії.

На значимість і актуальність державного будівництва України в 1917–1918 рр. для нинішніх державотворців передусім у військовій сфері звернув увагу відомий радянський та український кінорежисер Р. Балаян, який зазначив: «Держава – це єдина мова, оборозодатна армія й чітко визначені та захищені кордони. Жодного із цих трьох факторів Україна поки не має, а отже, не має своєї

держави» [3]. Вищевказана позиція підтверджує вагому роль модерної армії у функціонуванні будь-якої держави, і саме цього бракувало в пацифістській політиці проводу УЦР, що, на жаль, не стало повчальним уроком сучасним державникам. Адже аналіз тогочасних подій і сьогоденної неоголошеної війни з північною сусідньою державою, анексії Криму засвідчує, що обставини та процеси майже столітньої давнини великою мірою повторилися.

Науковий інтерес до українського державотворення в добу УЦР, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії, ЗУНР і діяльності цих формацій у створенні власної армії відбито в працях таких учених: В. Вериги, В. Верстюка, Л. Гарчевої, В. Гончаренка, Б. Гнатевича, В. Голубко, Я. Дашкевича, В. Довбні, Д. Дорошенка, В. Задунайського, Л. Зінкевича, Р. Іванченко, О. Копиленка, І. Крип'якевича, О. Кузьмука, В. Кульчицького, М. Литвина, С. Литвина, О. Мироненка, П. Музиченка, А. Папікіяна, В. Петрива, О. Ресента, П. Скоропадського, В. Солдатенка, З. Стефаніва, О. Сурілова, О. Тимошука, Я. Тинченка, Б. Тищика, О. Удовиченка, Л. Хало, Л. Шанковського, О. Шевченка, М. Шкільника, Б. Якимовича, Д. Яневського, Я. Яцківа та ін.

Разом із тим доречно констатувати, що й сьогодні вчені ще не виробили ґрунтовної наукової праці, яка б усебічно, повно й об'єктивно висвітлювала питання розбудови Української армії на початку ХХ ст. [4, с. 30]. Особливо важливим для встановлення істини є правовий аспект цієї проблеми, адже право – це соціальне усвідомлення справедливості, воно втілюється в ідеях, які живуть у свідомості людей, утілюється не лише в юридичних законах, а й у правилах морально-етичного ряду [5, с. 46].

З огляду на значимість цієї теми метою наукової розвідки є висвітлення організаційно-правових засад державного будівництва України у військовій сфері в добу УЦР, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії (1917–1920 рр.), оцінювання історико-правового досвіду формування Збройних Сил України на цьому етапі. Для досягнення мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання: висвітлити особливості й узагальнений правовий досвід державного будівництва УНР за Центральної Ради, Української Держави П. Скоропадського, Директорії; проаналізувати процес військового будівництва в різних фазах Української держави (УЦР, Гетьманат, Директорія): організаційно-правові заходи, їх законодавче закріплення.

Отже, для структуризації висвітлення теми необхідно вказати, що процес державотворення та військового будівництва в Україні на початку ХХ ст. поділено на чотири фази або, як визначають інші науковці, чотири доби: Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія, Західноукраїнська Народна Республіка (1917–1921 рр.). Кожна фаза (доба), у свою чергу, залежно від юридичного закріплення державності й розбудови війська поділена на етапи та періоди [6, с. 390–398]. Аналіз архівних матеріалів, рішень сесій Центральної Ради, Універсалів, постанов Генерального Секретаріату, звернень, наказів, а також наукових розробок із цієї теми підтверджує, що формування війська в добу Української Центральної Ради в 1917–1918 рр. є своєрідним базисом військового будівництва всіх формацій Української держави на початку ХХ ст. Саме на цьому етапі закладено основи розбудови українського війська з властивими прорахунками й досягненнями. Тому досвід державотворення у військовій сфері за УЦР є найбільш вартісним. З огляду на вищевказане необхідно зазначити, що Українську Армію Центральна Рада створювала в період розвалу Російської імперії в 1917 р. Перемога Лютневої демократичної революції в Росії призвела до великих змін у державі. Після революційних подій визвольний рух поневолених народів Російської імперії набрав великих масштабів і набув специфічних особливостей. Саме участь Росії в Першій світовій війні стала дієвим фактором впливу на тодішню суспільно-політичну ситуацію. За оцінкою Р. Ковалю, ви-

йна – це максимальне напруження всіх сил народів-учасників, це величезний виплиск творчої та деструктивної енергії, це колосальний державотворчий ентузіазм. Кампанія 1917–1918 рр. готувалася й відбувалася в стані значного зростання революційного руху на фронті й у тилу всіх воюючих сторін. За роки війни тільки в Україні було мобілізовано в армію 4 млн. осіб (близько половини сільського дорослого чоловічого населення).

Найвищого піднесення визвольний рух досяг в Україні, оскільки вона була прифронтовою країною, а національно-визвольна боротьба українського народу мала спрямування на створення власної держави, реалізацію найсуттєвішого права нації – права на самовизначення.

УЦР виникла на ґрунті демократизації суспільного життя українців і набула статусу парламенту УНР. За словами В. Винниченка, УЦР – «це був центр, до якого радіусами стікались усі хилитання пробудженої, національної енергії; з усіх куточків, з усіх великих і малих пунктів животворіння національного організму простяглись до центру нерви нації».

На думку В. Верстюка, саме УЦР у найбільш кризовий час «очолила український національно-визвольний рух, надала українській революційній стихії організованих форм, об'єднала під своїм прапором провідні українські політичні партії, змусила російську революційну демократію рахуватись і вести діалог з українськими національними силами, проголосила Українську Народну Республіку і виступила її будівничим». Для стислого аналізу цього етапу доцільно використати авторську періодизацію (науковий інструментарій) створення Української Армії в зазначений час, відповідно до якої окреслено два етапи й низку періодів.

Перший етап окреслено трьома періодами: перший період – із 7 березня до 3 липня 1917 р., який обмежений датою створення УЦР і прийняттям Постанови Тимчасового уряду про визнання Генерального Секретаріату вищим виконавчим органом в Україні, формуванням генерального комісаріату з військових справ, призначенням начальника Київської військової округи; другий – із 4 липня до 7 листопада 1917 р., завершено прийняттям УЦР III Універсалу; третій – із 8 листопада 1917 р. до 11 січня 1918 р., розпочато подальшою листопадовою організацією військових частин російської армії, формуванням апарату Генерального секретаріату військових справ (військового міністерства), створенням Українського Генерального штабу, Українського фронту на базі Південно-Західного та Румунських фронтів і призначенням його командувача, грудневим призначенням командувача всім українським військом для боротьби з більшовиками, зміною генерального секретаря з військових справ і начальника Генерального штабу, схваленням Генеральним Секретаріатом проекту формування української міліційної армії та організації гайдамацьких корпусів як «кадрів інструкторів української міліційної армії», прийняттям 3 січня 1918 р. закону про створення народного війська (народної міліції), завершено 11 січня 1917 р. ухваленням Четвертого Універсалу УЦР.

Другий етап поєднує два періоди: перший – із 12 січня до 30 січня 1918 р., охопив процес подальшого формування Збройних Сил УЦР і боротьбу за власну державу в період більшовицького повстання, бойових дій під Крутами, захисту Києва від більшовицьких армій, зміни уряду, завершився 30 січня 1918 р. передислокацією Уряду УНР до Житомира, перерозподілом обов'язків між членами уряду та підписанням представником УЦР заклику про надання союзницької допомоги німецько-австро-угорськими військами й переформуванням війська УЦР під керівництвом нового військового міністра О. Жуковського; другий – із 1 лютого до 29 квітня 1918 р., став новою фазою розбудови Армії УЦР та її правового закріплення (Положення про політичне становище військовослужбовців) в умовах

перебування в Україні німецько-австрійських військ, яка завершилася проголошенням П. Скоропадського гетьманом України.

Доречно підкреслити, що основним способом формування Армії УЦР була «українізація», тобто перетворення російських частин на українські, з укомплектуванням українським контингентом.

За твердженням В. Верстюка: «З самого початку Український військовий генеральний комісаріат (далі – УВГК) (а фактично Центральна Рада) та вище командування російської армії по-різному розуміли мету українізації. Якщо для УВГК це був процес, спрямований на створення в майбутньому Української армії, то для командування – лише один із можливих способів підняти боєздатність частин» [7, с. 12]. Так, «за час існування російської армії, за дозволом начального командування, зукраїнізовано чотири корпуси – 48 піхотних полків з артилерією й технічними частинами. Крім того, повстало багато самочинних формувань, що відокремлювалися від російських частин» [8, с. 369]. За твердженням В. Верстюка, відповідно до уточнених даних В. Кедровського, кількість українізованих дивізій на початок вересня 1917 р. «досягла вже більше 30». На його думку, «це не повинно вводити в оману дослідників, оскільки названа кількість українізованих корпусів та дивізій, призначених для українізації, аж ніяк не означала, що згадані корпуси, дивізії та полки було перетворено на українські війська, структурно між собою зв'язані в єдине ціле. Ані російське військове командування, ані уряд не допускали думки про окрему українську армію, а без їх згоди й активної участі створити її було неможливо. Саме ці обставини, а не соціалістична риторика Центральної Ради стали причинами, які гальмували, роблячи практично нездійсненою, справу її утворення в лоні російської армії» [7, с. 17]. І це як один із факторів доречно врахувати.

Однак оцінка тих подій підтверджує, що лише втрата власної території повертала керівництво Центральної Ради в русло активізації військового будівництва. Установлено помилкове переконання проводу Центральної Ради, передусім голови ГС УНР, у тому, що «українського милітаризму не було і не повинно бути» як шкідливого явища для національного державного будівництва, на цій основі помилковим уважасмо запровадження такого інституту оборони країни, як крайова народна міліція, як альтернативи регулярній армії та домінування політичного критерію під час добору та призначення посадовців вищого військового керівництва (замість урахування професіоналізму) [9, с. 33].

Провід УЦР, упроваджуючи свої соціалістичні ідеї, намагався організувати національну державу на основі створення «федерації з колонізаторською метрополією». Навіть проголосивши незалежність УНР IV Універсалом, керівництво Центральної Ради не відмовилося від федеративного устрою з Росією. Такий підхід до державотворення нехтував формування власного війська, а це була найбільша помилка УЦР. Тому головним генератором відновлення Української держави став активний військово-революційний рух, що виявився у формі трьох всеукраїнських військових з'їздів, які внесли найбільший вклад у розбудову Армії УЦР (I всеукраїнський військовий з'їзд – 5–8 травня 1917 р. – заснував при УЦР Український Генеральний військовий комітет (далі – УГВК); II військовий з'їзд – 18–23 червня 1917 р. – доручив УГВК якнайшвидше виробити детальний план українізації війська та відродження козацтва; III військовий з'їзд – 20 жовтня 1917 р. – підтримав УЦР і Генеральний Секретаріат, висловився за негайне проголошення Української Демократичної Республіки в етнографічних межах України). Отже, лише під тиском народних мас, насамперед військовиків, УЦР змусена була проводити «українізацію».

У складних умовах війни 9 лютого 1918 р. в Брест-Литовському було підписано мирний договір УНР із бло-

ком центральних держав для захисту України від більшовицької Росії. Суперечності й конфлікт Центральної Ради з керівництвом союзних військ через їх втручання в державні справи та непослідовна внутрішня політика призвели до усунення Центральної Ради від влади [10, с. 11–22].

Отже, попри здобутки, УЦР не змогла захистити Українську державу у формі УНР, реалізувати право 35-мільйонного Українського народу та його найактивнішої частини українських селян і робітників у солдатських шинелях на самовизначення, на створення власної держави. Аналіз процесу державотворення України, а також оцінка чотирьох універсалів, законів, відозв, звернень, резолюцій та інших документів УЦР указує, що основою відродження Української держави в добу Центральної Ради був військовий чинник.

Гетьманат П. Скоропадського проіснував шість із половиною місяців (30 квітня – грудень 2018 р.) в умовах тривалої, важкої боротьби, зокрема зовнішньої – з більшовиками, внутрішньої – з російськими організаціями, а головним чином з українською опозицією. У цьому плані В. Гайдай зазначив: «... маючи вкрай невіддалене підґрунтя для розбудови Збройних Сил України, вкрай стислі терміни і постійний та активний протест проти цих кроків Німеччини, Австро-Угорщини та внутрішніх ворогів молодого української монархії, П. Скоропадському вдалося досягти значних успіхів в багатьох сферах життя, в тому числі і військовій» [11]. Гетьман П. Скоропадський засудив «революційний романтизм» ЦР і на правовій основі розпочав формування регулярної армії та флоту. У ході будівництва Збройних Сил Української Держави були вироблені принципи цієї діяльності: докорінна реорганізація армії на основі професіоналізму, на протигагу підбору кадрів за партійною належністю, з використанням сильних історичних народних традицій, що виявився в поновленні козацького стану в Україні. У цей період розроблено реальний план військового будівництва: із заснування широкої мережі військових навчальних закладів (юнацькі школи, кадетські корпуси, військова академія); введення військової повинності; відновлення військових звань і рангів; вироблення обґрунтованих штатно-організаційних структур усіх військових організацій і введення їх до реєстру (було розроблено й затверджено більше ніж 100 штатів військових формувань) та інші заходи [12, с. 37–43; 13]. Але ще слабка гетьманська армія не змогла вистояти під натиском військ Директорії.

Період УНР продовжився з 19 грудня 1918 р., коли Директорія вступила до Києва (офіційно гетьман П. Скоропадський зрікся влади 14 грудня 1918 р., а Рада Міністрів Української Держави відмовилась від влади на користь Директорії 15 грудня 1918 р.). Відразу була відновлена назва держави – Українська Народна Республіка, сформовано уряд на чолі з В. Чехівським. Становище нової влади було дуже важким, оскільки Україна виявилася оточеною ворогами з усіх боків [14, с. 96].

Загальна кількість військ Директорії сягала 150 тис. осіб, нашвидкуруч сформованих загонів, які так само швидко почали й розпадатись. Однією з причин нестабільності повстанських загонів було те, що їх основний контингент становило селянство з мрією якнайшвидше отримати землю та господарювати на ній. Та й утримання 150-тисячної армії було також непосильним для Українського уряду. Унаслідок таких обставин у січні 1919 р. склад армії становив не більше як 50 тис. осіб. До орґанізаційної структури входили Запорізький корпус (пізніше Окрема Запорізька дивізія під командуванням генерала З. Натіва), Корпус Січових Стрільців, дивізія сірожупаників, Чорноморський Кіш (корпус), багато нечисленних частин, для завершення формування яких потрібно було чимало часу, і дві Юнацькі школи [14, с. 97; 15, с. 51].

Формування Армії Директорії відбувалося в ході другої більшовицько-української війни. Для розбудови Армії

планувалося сформувати два корпуси. Із цією метою були прийняті два закони: «Про мобілізацію» від 27 листопада 1918 р. і «Про заклик військових до дійсної служби» від 13 січня 1919 р., які становили правову базу військового будівництва [14, с. 97]. Найбільш боєздатними була Українська Армія при з'єднанні Армії Директорії й Української Галицької Армії. Але у зв'язку з розбіжностями поглядів політичного проводу Директорії та ЗУНР ефективно використати об'єднану армію для захисту України не вдалося. 21 листопада 1920 р. відбувся перехід залишків Армії УНР за Збруч.

Оцінка сучасного державотворення дає змогу провести порівняльний аналіз військового будівництва через століття. Так, Голова Верховної Ради України О. Турчинов 11 березня 2014 р. на засіданні Верховної Ради сьомого скликання зазначив, що ситуація в країні дуже напружена: «Продовжується агресія збройних сил Російської Федерації в Криму. ... Збройні Сили України приведені в повну бойову готовність, розпочато всеукраїнські військові навчання». Із цих заходів «чітко бачимо, в якому стані знаходиться наша армія, до якого стану її довела попередня влада. Фактично ми починаємо відбудовувати Збройні Сили України з нуля» [16].

Щодо стану Збройних Сил України Прем'єр-міністр А. Яценюк, незважаючи на те що «не в змозі розкривати всі дані щодо стану боєготовності Українських Збройних Сил», зазначив: «Протягом останніх чотирьох років була здійснена системна диверсія з підриву національної безпеки і оборони країни» [16]. Але найбільш повно охарактеризував стан боєготовності Збройних Сил України в. о. Міністра оборони І. Тенюх, відповідаючи на питання: «Чому Збройні Сили України не проявляють активних дій, коли відбувається посягання на державний суверенітет?» Власне, він відповів: «Із часу існування Збройних Сил України жодного разу не приділялося належної уваги щодо їх фінансування. Воно здійснювалося тільки в межах соціального пакету і не більше». Крім того, «була допущена воєнно-політична та воєнно-стратегічна помилка щодо визначення відповідних векторів активних воєнних загроз до держави, оскільки ми ніколи не розглядали безпеку з боку Росії. І тому відповідне успішне застосування Збройних Сил України проти такого противника породжує необхідність значних затрат державних ресурсів на їх розгортання та тривалого часу на їх підготовку й оснащення». Щодо бойової готовності Збройних Сил України загалом, то І. Тенюх зазначив, «що на війні перемагає організація, ресурси, стратегія, тактика і бойовий дух». За його словами, «сьогодні у Збройних Сил є тільки останні дві складові – це тактика і бойовий дух». «Отже, результат дуже невтішний. Із загальної кількості сухопутних військ – 41 тисяча, повинні бути готовими 20 тисяч, а фактичний стан готовності тільки 6 тисяч військовиків». Для виправлення наявного становища Збройних Сил України необхідно, щоб «усі потреби ЗСУ були вирішені негайно» [16].

Отже, наукова розвідка дає можливість сформулювати висновки, які вказують на те, що, по-перше, без власної модерної, кадрової, професійної армії суверенітет, соборність національної держави завжди перебуватимуть під

загрозою анексії завойовниками, навіть попри надання військової допомоги дружніми державами (Німеччиною, Австро-Угорщиною).

По-друге, наукове опрацювання досвіду реальної розбудови Української держави у формі УНР (у добу УЦР), гетьмана П. Скоропадського, Другої УНР (у період Директорії) в 1917–1920 рр. підтвердили помилковість пацифістської політики соціалістичного проводу Української Центральної Ради всупереч позиції українських самостійників на чолі з М. Міхновським. Саме невиправдана віра у братерство північної сусідньої країни, а також нестримне бажання побудови автономної Української держави в складі Російської Федерації призвели до втрати української незалежності. Навіть після оголошення Раднаркомом більшовицької Росії війни Українській Центральній Раді та проголошення незалежності IV Універсалом її політичний провід не відмовився від федерального єднання з північним сусідом.

По-третє, визначено періодизацію військового будівництва на різних етапах становлення Української держави в зазначений період, що забезпечило ґрунтовний аналіз і сприяло виявленню основних закономірностей будівництва Армії в процесі створення незалежної України на початку ХХ ст.

По-четверте, узагальнений досвід формування Армії УЦР, Гетьманату й Директорії дає змогу стверджувати: найкращі умови для створення Української Армії були за часів Центральної Ради; найбільший вклад для розбудови Армії України вніс гетьман П. Скоропадський, а найбоєздатнішими були Армії Директорії та ЗУНР, але міжпартійна боротьба й інші фактори стали перешкодою для повного об'єднання військових потуг указаних армій для захисту Української держави.

По-п'яте, порівняльний аналіз досвіду українського військового будівництва в досліджуваній період і в сучасній Україні вказує на нехтування історичними уроками українською нацією, що призвело до втрати власної держави на початку ХХ ст. та анексії частини території сучасної України. Наслідком жалюгідного стану Збройних Сил України в сучасний період є недостатнє фінансування потреб Армії, що підтверджено оцінкою бюджетних асигнувань у попередні роки. Воно здійснювалося за залишковим принципом. Крім того, міністрами оборони України у 2012–2013 рр. були громадяни Росії Д. Саламатін і П. Лебедєв. У цей період відбувалася швидше ліквідація Збройних Сил України, ніж їх розвиток. Тому сучасна «гібридна війна», розв'язана північною сусідньою державою, анексія Криму – це також результати нехтування досвідом військового будівництва. Отже, матеріали дослідження вказують, що так само, як і на початку ХХ ст., за сучасної агресії боронити Україну нікому. У цьому й полягає практична значимість наукової розробки.

У боротьбі українців за власну державу доречною є порада М. Шкільника: «Колесо історії у вічному русі й кожної хвилини можуть настати такі події й такі обставини, що покличуть нас до нового визвольного зриву. Рік 1917 застав нас неприготованими. Тож зберігаймо та збагачуймо наші національні сили, єднаймося і готуймося до того очікуваного моменту» [17, с. 498].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравчук М.В. Організаційно-правові засади формування Армії України в період Центральної Ради і Гетьманату: порівняльний-правовий аналіз / М.В. Кравчук // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право» юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2015. – № 5. – С. 33–37. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/5_2015/10.pdf.
2. Копиленко О.Л. Держава і право України. 1917–1920 : [навч. посіб.] / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К. : Либідь, 1997. – 208 с.
3. Балаєн Р. Відомий режисер не бачить в Україні держави / Р. Балаєн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://znaj.ua/news/regions/56420/vidomij-rezhiser-ne-bachit-v-ukrayini-derzhavi.html>.
4. Кравчук М.В. Організаційно-правові засади розбудови Української Армії за часів другого правління УЦР / М.В. Кравчук // Конституційні засади правового життя: світові традиції та національні реалії : збірник матеріалів юридичної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 28 червня 2013 року : тези наукових доповідей. – К., 2013. – С. 27–38. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www/LegalAcvity.com.ua.

5. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти) : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / М.В. Кравчук (авт.-упоряд.) – 3-тє вид., змін. й доп. – Тернопіль : Екон. думка, 2016. – 420 с.
6. Кравчук М. Етапи військового будівництва в період УЦР: історико-правове дослідження / М.В. Кравчук // Держава, право і юридична думка у балтичському регіоні: історія та сучасність : матеріали XXVI Міжнародної історико-правової конференції 27–29 квітня 2012 р., м. Одеса / ред. колегія С.В. Ківалов (голова) та ін. – Одеса : Видавець Букаєв В.В., 2012. – С. 390–398.
7. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада й українізація військових частин російської армії / В.Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 4–27.
8. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін.] ; упорядник Б.З. Якимович. – 4-тє вид., змін і доп. – Львів : Світ, 1992. – 712 с.
9. Кравчук М.В. Досвід військового будівництва Української Центральної Ради та сучасне державотворення / М.В. Кравчук // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) ЮФ ТНЕУ (27 березня 2015 року). – Тернопіль : Вектор, 2015. – С. 33–39.
10. Кравчук М. Організаційно-правові засади формування Збройних Сил України в 1917–1920 рр. / М. Кравчук // Актуальні проблеми правознавства : науковий збірник ЮІ ТАНГ. – 2002. – Вип. 4. – С. 11–22.
11. Гайдай В. Військова доктрина Української держави гетьмана П. Скоропадського / В. Гайдай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politosophia.org/page/viyskova-doktryna-ukrainskoi-derzhavy-hetmana-pavla-skoropadskoho.html>.
12. Кравчук М.В. Українська Держава та військове будівництво в період Гетьманату / М.В. Кравчук // Нова політика. – 1998. – № 1. – С. 37–43.
13. ЦДАВОУ. – Ф. 1077 Головне управління Генерального штабу Української Держави. – Оп. 2. – Спр. 1.
14. Кравчук М. Правове регулювання діяльності Збройних Сил України в 1917–1920 рр. / М. Кравчук // Національний університет «Острозька академія». Серія «Право». – Острог, 2002. – С. 92–99.
15. Удовиченко О. Україна у війні за державність / О. Удовиченко // Історія організації і бойових дій Українських ЗС 1917–1921 рр. – К. : Україна, 1995. – 206 с.
16. Повідомлення Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України Про Пленарне засідання Верховної Ради України Сьомого скликання 11 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rada.gov.ua/news/Plenarni_zasidannya/89264.html.
17. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр.: Спомини і роздуми / М. Шкільник ; упоряд. В. Верстюк. – К. : Кіо 2016. – 512 с.